

פרק א

בסוף יומא: פו, א – בשינוי לשון קצת¹.

שדוחה את ל"ת: יבמות ג, ב.

כמ"ש בזהר: עיין לעיל פכ"ג.

נעדר וכו': צ"ע כוונת "וכו"².

וכמארו"ל: ברכות כו, א חגיגה ט, ב.

ע"פ: קהלת א' טו'.

לתקן: לתקן.

ערבית או: עיין הגירסא בש"ס³.

ואולי יש להעיר למשנה למלך יד הל' תפלה פ"ג ה"ט, דהביא רא' מכאן⁴ לענין תשלומין בק"ש⁵ [ועיין בבאר היטב ונושאי כלי שו"ע אור"ח סוף סי' נ"ח בפירוש דבריו דהמל"מ⁶], ועל-כרחך דגריס כאן (זה שביטל ק"ש של ערבית) או ק"ש (של שחרית), דאי לאו הכי, וגריס (זה שביטל ק"ש של ערבית) וק"ש (של שחרית), הרי מחלק בברייתא בין ק"ש ותפלה (שבק"ש כתב: "שביטל ק"ש של ערבית וק"ש של שחרית", ובתפלה כתב: "תפלה

(1) כ"ה גם ב"הערות ותיקונים בדרך אפשר".

(2) וב"הערות ותיקונים בדא"פ: "צ"ע מה מוסיף".

(3) ראה גם ב"הערות ותיקונים בדא"פ: "בש"ס (ברכות כו, א): ערבית וק"ש". כלומר: הגירסא בברכות היא: "ק"ש של ערבית וק"ש של שחרית" – בוא"ו, ולא כמ"ש כאן "ערבית או וכו'" (ובחגיגה: "ק"ש של שחרית או ק"ש של ערבית", אבל מקדים שחרית לערבית, דלא כמ"ש כאן "ערבית או וכו").

(4) מדברי הגמרא "מעוות לא יוכל לתקון זה שביטל ק"ש כו".

(5) במל"מ שם (על דברי הרמב"ם לענין תשלומין בתפלה – "טעה ולא התפלל שחרית .. יתפלל מנחה שתיים וכו"): "ראיתי למרן הב"י ס"ס נ"ח וז"ל כתב כלבו טעה בק"ש של שחרית י"א שאין לו תשלומין בערבית ולא של ערבית בשחרית, ור' חיים כתב דק"ש שוה לענין תפלה, ע"כ. ותמי' לי, שהרי לימוד ערוך הוא בידינו מעוות לא יוכל לתקון זה שביטל ק"ש כו" (וראה הערה הבאה).

(6) בבאה"ט שם: "כוונתו להקשות על הי"א דס"ל דיש לו תשלומין" (והקשה עליו, "דשם מסקינן שביטל במזיד, וק"ש שוה לתפלה"). ובשערי תשובה: "אין כוונתו להקשות על הי"א דיש לו תשלומין, רק אדרבה, קשיא לי על המ"ד דאין לו תשלומין, כיון דהתם ביטל ק"ש ותפלה בחדא מחתא מחתינהו, וכיון דמוקמינן בתפלה דוקא במזיד ה"ל מעוות לא יוכל לתקן, גם ביטל ק"ש דוקא בכה"ג הוא".

מ"מ, הגהות והערות קצרות – עם פענוחים נג

של ערבית או תפלה של שחרית"), וא"כ, אין להביא רא'י מכאן לענין תשלומין דק"ש, **דדילמא** רק כ"שביטל ק"ש של ערבית ו(גם) ק"ש של שחרית" שלאחר'י אזי **"לא יוכל לתקן"**, מפני דאין תקון דתשלומין אלא בק"ש הסמוכה (היינו שיכול לתקן רק אם ביטל ק"ש של ערבית (בק"ש דשחרית הסמוכה לה) או של שחרית (בק"ש דערבית הסמוכה לה)), וכדעת היד בתפלה⁷. ועדיין צריך לעיין בזה.

ויותר נראה לומר דאדה"ז גריס בש"ס "ערבית או", ולחפש גירסא כזו בדקדוקי סופרים⁸.

דאף שנוהר מעתה כו': שזהו הוראה ששב כראוי, וכמרז"ל יומא פו, ב ויד הל' תשובה פ"ב ה"א: כגון שבא דבר עבירה לידו פעם א' וב' וניצל כו'.

ואולי אפ"ל שבהוספה "דאף שנוהר מעתה כו' אין תשובתו מועלת לתקן כו" בא אדה"ז למעט תשובה גדולה יותר (מזו שרק נזהר מעתה כו'), שאז **יוכל לתקן גם ק"ש שביטל, ורק מי שבא על הערוה כו'** (שעל זה אמרו בחגיגה⁹ "איזהו מעוות שאינו יכול להתקן זה הבא על הערוה והוליד ממנה ממזר") **אי אפשר לתקן אפילו ע"י תשובה גדולה יותר – עיין לעיל ח"א פ"ז "שאז גם אם יעשה תשובה גדולה כל כך אי אפשר לו כו"'**.

ואולי אפ"ל דלא פליגי בחגיגה בפירוש "מעוות לא יוכל לתקן" (שנאמרו שם כמה דעות בזה), **רק דקאי במדריגות שונות דתשובה. ולהעיר מלקו"ת ד"ה מה טובו וד"ה תקעו הא' ס"ב¹⁰.**

---

(7) שם ה"י: "טעה ולא התפלל לא תפלה זו ולא תפלה הסמוכה לה אינו משלם אלא אחרונה בלבד" (דלא כדעת בה"ג (טור או"ח סק"ח) ש"כל זמן שלא עבר היום יש תשלומין לתפלותיו").

(8) בדקדוקי סופרים הובאה גירסא "ק"ש של שחרית או ק"ש של ערבית" (כבחגיגה).
(9) שם, א.

(10) בד"ה מה טובו ס"ב (בלק עג, ד), מביא מ"ש באגה"ת כאן ש"אף שמוחלין לו העונש כו' מ"מ האור נעדר וכו", ומבאר, ש"כדי שיעשה תשובה שיתמלא גם האור שחסר בביטול מ"ע על זה צריך לעשות תשובה עצומה ממעמקים קראתיך כו". ובד"ה תקעו הא' ס"ב (דרושי ר"ה נד, א ואילך): "מאחר שפגם וגרם חסרון השפעתם (ד"מ"ע שהם המשכות אברין דמלכא") במה איפוא יתוקן ע"י התשובה להיות שלימות השפעתם ומלוי חסרונם, אך הנה כתיב ממעמקים קראתיך ה' .. דהיינו עומק העליון הוא רצה"ע שלמעלה מעלה מבחי' השתלשלות המתגלה באתערותא דלתתא בעומקא דלבא רצה"ע שבנפש .. (שעי"ז) מתמלא כל החסרונות והפגמים שבביטול מ"ע .. וכמשל הנהר הנחרב ויבש שכשרוצין למלאותו חופרין בעומק במעיין ומקור הנובע שעי"ז חוזר ומתמלא הנהר וכו'".

פגם למעלה: מקומו של הפגם למעלה: לעיין במש"נ ב"שאלות והערות בדברי החסידות" ב"התמים"¹¹.

בשרשה ומקור חוצבה: לכאורה, "מקור חוצבה" קרוב יותר להנשמה (מאשר "שרשה"), שנחצבה ממש משם.

להעיר מהלשון השגור חצובות מתחת כסא הכבוד – אף שצ"ע מקום לשון זה. לעיין דקדוקי סופרים לשבת קנב, ב¹².

דעשי': משמע דשם הוא מקור כל הנשמות, או עכ"פ מקור חלק הנשמה השייך לחטא.

בת"ז: בהקדמה¹³.

כמ"ש: ויקרא טז' טז'.

וכו': אולי צ"ל וגו'¹⁴? ועד"ז בכ"מ באגה"ת. אבל בדפוס תקס"ו – לנכון וגו' בכ"מ.

לפני ד' תמהרו: שם טז' ל'.

לפני ד' דייקא: צ"ע השייכות של הדיוק "לפני ה'" להמבואר כאן.

ובפרט בת"ת: עיין לעיל ח"א פ"א ופ"ח¹⁵.

ארו"ל: ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז. פתיחתא דאיכ"ר ב.

ביטול ת"ת: שם הגירסא: "מאסה של תורה".

מלשון מריקה ושטיפה: ויקרא ו' כא' ("ומרק ושטף"). ובזבחים צו, ב ושם פליגי בהחילוק שביניהם: מריקה – מבפנים או בחמים, שטיפה – מבחוץ או בצונן. ובתרגום יונתן: מריקה באדמה שטיפה במים, ועיי"ש בפירוש לתרגום יונתן¹⁶.

(11) אולי הכוונה להשק"ט במ"ש בתניא פכ"ט: "הפגם שעשה בעליונים ושם הוא למעלה מהזמן" – בח"ה ס"ע עח ואילך. ח"ז ע' עט ואילך.

(12) בשבת שם: "נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד". ובדקדוקי סופרים ליתא גירסא אחרת.

(13) יז, א.

(14) כ"ה גם ב"לוח התיקון".

(15) בפ"א: "כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק שעליו דרשו רז"ל כי דבר ה' בזה וגו' הכרת תכרת וגו'". ובפ"ח: "עונשים חמורים שמענישים על ביטול תורה בפרטות כו'".

(16) בת"י: "ויסתפן בגרישתא וישתטיפו במוי". ובפי' שם: "ויסתפן – כל דבר המעביר כתם או חלודה קרוי ספין. בגרישתא – פי' במעבה האדמה. ויש גורסין ומגיהים ויסתפג, והי' מל' ר"ג מסתפג בעשר אלונטות .. וכן .. מטמא הספג, ופי' שמנגבין בו בני אדם, וה"נ פירוש שינגבו כלי נחושת באש ובמים כו'".

מ"מ, הגהות והערות קצרות – עם פענוחים נה

שנאמר: תילים פט' לג'.

ופקדתי: בב' חלוקי כפרה שלפנ"ז (תשובה על מ"ע, ויוה"כ על מל"ת) נשמטו כאן הכתובים שהובאו בברייתא ("שובו בנים שובבים" – בתשובה על מ"ע, ו"כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם" – ביוה"כ פ על מל"ת), כי אינו נוגע בפירוש הברייתא כאן, משא"כ בחלוק כפרה זה (יסורין על כריתות ומיתות ב"ד) מביא הכתוב – דמדייק לקמן בפרקין לשון ופקדתי ("שהקב"ה מביא עליו יסורים, וכמ"ש ופקדתי בשבט וגו', ופקדתי דייקא")¹⁷.

דסנהדרין: כה, ב.

לד': בשו"ע – מסעיף כט' ואילך.

הן במ"ע הן במל"ת: לכאורה צ"ל התשובה רק על החטא שחטא, ולא בנוגע לכל המצוות הן במ"ע כו'. וכן משמע בש"ס שם, וביד הל' תשובה פ"א ופ"ב ועוד¹⁸.

כמ"ש: ישעי' נה' ז'.

ובפ' נצבים: צ"ע שמציין הסדרה¹⁹.

כתיב: דברים ל' ב'.

שוכה: הושע יד' ב'.

השיבנו: איכה ה' כא'.

ולא כדעת: בנודע ביהודה מהד"ק או"ח סל"ה – אריכות וראי' על זה²⁰. ולהעיר מר"ח שער התשובה פ"ד שענין התענית הוא רק כדי לפעול הכנעת ושבירת הלב.

17) ראה גם לקו"ש חל"ט ע' 164 ואילך.

18) בסנהדרין שם: "המשחק בקוביא .. אימתי חזרתן משישברו את פיספסיהן ויחזרו בהן חזרה גמורה דאפילו בחנם לא עבדי. מלוה בריבית .. אימתי חזרתן משיקרעו את שטריהן ויחזרו בהן חזרה גמורה אפילו לנכרי לא מוזפי" (וכיו"ב בשאר הדוגמאות שם). וברמב"ם רפ"א: "כיצד מתודין .. עשיתי כך וכך והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה". ובפ"ב ה"ב: "ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד .. לא ישוב לזה החטא לעולם".

וראה לקו"ש ח"ט ע' 394 הערה 20 – ביאור חידושו של אדה"ז בענין זה (וראה גם לקו"ש חל"ב ע' 9).

19) ראה הביאור בזה בלקו"ש חל"ט ע' 172 ואילך.

20) ושם, דאי סלקא דעתך שסיגופים ותעניות הם עיקר מן התורה – "א"כ ודאי שנאמר למשה מסיני כל עון ואשמה משקלה ומשקל תשובתה לפי ערכה, ומעתה למה לא יועיל תשובה להציל ממיתת ב"ד ואעפ"כ כל עונשי מיתת ב"ד לא יובטלו, דנחזי אנן אם סיגף עצמו לפי משקלו .. מהנזכר בספרי התשובה .. אלא ודאי שאין לסיגופים ותעניות עיקר מן התורה".

וכמים הפנים: משלי כז' יט'. לעיל ח"א פמ"ו.

וכמ"ש: משלי ג' יב'.

רק הוידוי: יד ריש הל' תשובה.

ובקשת מחילה: אולי רמז גם על בקשת מחילה מחבירו במה שבין אדם לחבירו. והחזרת הממון לחבירו – אין צריך להזכיר, כי הוא בכלל עזיבת החטא.

כמ"ש: במדבר ה' ז' – יד ריש הל' תשובה.

בתורה כו' ביואל: צ"ע הכוונה בציונים אלו: "כמ"ש בתורה כו' ומ"ש ביואל", שהרי הי' יכול לכתוב סתם "כמ"ש כו' ומ"ש כו"²¹.

ביואל: ב' יב'. ושם: "ובצום". ועיין ר"ח שער התשובה רפ"ד בפירוש פסוק זה²².

בתורה: בראשית לח' ז' – נדה יג, א.

ודינו כחייבי כריתות: .

צ"ע אם התעניות דספר הרוקח וכו' הם רק כדי לינצל מעונש כו', כמ"ש בפרקין, והתעניות דכתבי האריז"ל הם רק להפיק רצון מה' כו', כמ"ש בפ"ב, או דבכאו"א (בספר הרוקח וכו' ובכתבי האריז"ל) הא והא איתנהו, הן כדי לינצל מעונש, והן להפיק רצון מה'. ועיין לקמן רפי"ב, שמזכיר הצומות שבתיקוני תשובה מהאר"י ז"ל הצריכות למירוק הנפש להצילה ממירוק בגיהנם.

(21) ראה הביאור בזה בלקו"ש שם ע' 178 ואילך.

(22) ראה גם "הערות ותיקונים בדא"פ": "ביואל (ב, יב): ובצום. וראה ר"ח שער התשובה רפ"ד".

בר"ח שם: "הקדים הפסוק בכל לבבכם ויש בו אתנח ואח"כ אמר ובצום ובבכי ובמספד, והכוונה כי עיקר הכל הקודם אל הצום והבכי הוא היות התשובה מלב ונפש .. הוא מ"ש בכל לבבכם". – ואולי הכוונה שבהשמטת הוא"ו בתיבת "ובצום" מדגיש אדה"ז שענין הצום אינו בחדא מחתא ובהמשך ל"בכל לבבכם", אלא הוא ענין בפ"ע (ע"ד ה"אתנח" שבתיבת "בכל לבבכם").